

48. Ogolevec S. Ispolnenie mestnogo bjudzheta Poltavshhiny za pervoe polugodie 1923–24 bjudzhetnogo goda // *Finansovyy bjulleten'*. – 1924. – №31. – S.2–8.
49. Okul' G. N. Mestnyy bjudzhet Kamenskogo RIK na Kievshhine // *Finansovyy bjulleten'*. – 1925. – №16–17. – S.33–34.
50. Ordzhonikidze V. Voprosy postroeniya mestbjudzheta // *Finansovyy bjulleten'*. – 1924. – №29. – S.1–3.
51. Ordzhonikidze V. Praktika rajonnogo bjudzheta na Har'kovshhine // *Finansovyy bjulleten'*. – 1924. – №3. – S.18–20.
52. Orlov A. Normalizacija mestnogo bjudzheta // *Finansovyy bjulleten'*. – 1924. – №44. – S.5–7.
53. O roli otделov kommunal'nogo hozjajstva v gorodskom bjudzhetе (K st. tov. Hramova «Gorodskoj bjudzhet») // *Finansovyy bjulleten'*. – 1924. – №3. – S.14–16.
54. Otklik s mest // *Finansovyy bjulleten'*. – 1924. – №44. – S.11–12.
55. Pirockij P. O sel'skom bjudzhetе // *Finansovyy bjulleten'*. – 1925. – №14–15. – S.38–42.
56. Planovoe hozjajstvo. – 1926. – №2. – S.86–93.
57. Podgaec I. Bjudzhet Volyni na 1923–24 g. // *Finansovyy bjulleten'*. – 1923. – №6. – S.1–6.
58. Poljudov E. Volostnoj bjudzhet i sovetskoe stroitel'stvo v derevne // *Bol'shevik*. – 1925. – №5–6. – S.38–43.
59. Ponirovskij I. K postroeniju mestnogo bjudzheta na 1924–25 g. // *Finansovyy bjulleten'*. – 1924. – №44. – S.7–8.
60. Prof. Kovan'ko P. K voprosu o volostnom bjudzhetе // *Finansovyy vestnik*. – 1923. – №2. – S.6–8.
61. Raevskij A. A. Bjudzhetnye prava Sojuznyh Respublik // *Finansovyy bjulleten'*. – 1924. – №41. – S.1–3.
62. Raevskij A. Gosudarstvennyy bjudzhet Ukrainy za pjat' let Sovetskoj vlasti // *Finansovyy bjulleten'*. – 1925. – №5. – S.15–19.
63. Rejngol'd I. K jevoljucii gosudarstvennogo bjudzheta SSSR // *Bol'shevik*. – 1924. – №9. – S.35–53.
64. Rzhhevuskij V. Itogi i perspektivy mestnogo bjudzheta // *Finansovyy bjulleten'*. – 1924. – №39. – S.1–5.
65. Rzhhevuskij M. Ocherednye voprosy mestnogo bjudzheta // *Finansovyy bjulleten'*. – 1924. – №38. – S.1–3.
66. Rzhhevuskij V. Postroenie pervogo rajonnogo bjudzheta // *Finansovyy bjulleten'*. – 1924. – №14. – S.1–6.
67. Slaven M. Bjudzhet-netto // *Planovoe hozjajstvo*. – 1927. – №5. – S.105–125.
68. Selivanovskij V. O metodah opredelenija sravnitel'nyh rashodov, provodimyh po mestnomu bjudzhetu na nuzhdy goroda i sela // *Finansovyy bjulleten'*. – 1925. – №1–2. – S.34–39.
69. Sosnoj T. Sistema gorodskogo bjudzheta na Ukraine // *Finansovyy bjulleten'*. – 1926. – №17–18. – S.13–17.
70. Starkov P. Bjudzhet i narodnyj dohod / P. Starkov, A. Neusypin // *Planovoe hozjajstvo*. – 1927. – №10. – S.47–56.
71. Starkov P. Perspektivy rashodnoj chasti gosudarstvennogo bjudzheta (1927/28 – 1931/32 gg.) // *Planovoe hozjajstvo*. – 1928. – №3. – S.106–119.
72. Tverdohlebov V. N. Mestnye finansy / V. N. Tverdohlebov. – M.: Izd-vo NKFSRSR, 1927. – S.5, 8–9.
73. Hramov V. Direktivnye ukazaniya po sostavleniju mestnogo bjudzheta // *Finansovyy bjulleten'*. – 1924. – №42. – S.1–3.
74. Hramov V. Gorodskoj bjudzhet // *Finansovyy bjulleten'*. – 1924. – №1. – S.12–15.
75. Hramov V. Itogi vseukrainskogo soveshhanija po mestnym finansam // *Finansovyy bjulleten'*. – 1924. – №34. – S.4–7.
76. Hramov V. Itogi Vseukrainskogo soveshhanija po mestnym finansam // *Finansovyy bjulleten'*. – 1925. – №16–17. – S.5–8.
77. Hramov V. Itogi bjudzhetnoj raboty // *Finansovyy bjulleten'*. – 1926. – №7–8. – S.3–6.
78. Hramov V. K voprosu o bjudzhetnoj samostojatel'nosti mest // *Finansovyy bjulleten'*. – 1926. – №7–8. – S.16–20.
79. Hramov V. Mestnyy bjudzhet v postanovlenijah SNK // *Finansovyy bjulleten'*. – 1925. – №12–13. – S.11–13.
80. Hramov V. O bjudzhetе Kievskoj i Poltavskoj gub. // *Finansovyy bjulleten'*. – 1924. – №25. – S.6–9.
81. Hramov V. Tri bjudzheta // *Finansovyy bjulleten'*. – 1923. – №7. – S.1–7.
82. Chernigovskij bjudzhet // *Finansovyy bjulleten'*. – 1924. – №3. – S.11–14.
83. Shevcov F. Postuplenie prjamyh nalogov po Ukraine // *Finansovyy bjulleten'*. – 1925. – №1–2. – S.8–19.
84. Shmidt A. Sel'skohozjajstvennyj nalog. Tjazhest' naloga // *Hozjajstvo Ukrainy*. – 1925. – №3. – S.48–63.

85. Shnejder R. M. Bjudzhetnaja sistema i bjudzhetnoe pravo SSSR / R. M. Shnejder. – M.: Gosfinizdat SSSR, 1928. – 16 s.

86. Shurygin M. K sostavleniju mestnogo bjudzheta na 1925–26 god // *Finansovyy bjulleten'*. – 1925. – №16–17. – S.26–27.

Kolesnyk V. F., Doctor of Historical Science, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine Kyiv), kolesnykvf@ukr.net

Cheberyako O. V., Doctor of Historical Science, Ph. D. in Economics, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine Kyiv), cheberyako@ukr.net

Becoming and functioning of the budget system of the Ukrainian SSR: according to the materials of the Soviet financial and economic authorities of the 1920's.

In the article a value of publications 1920th on the pages of magazines of financially-economic and other government bodies is illuminated for finding out of process of forming of the budget system of USSR, her features, certain problems of functioning and selection of budgets on the functional and administrative-territorial signs.

It is shown that forming of the budgetary system in USSR began in 1921 from creation of the state budget and proceeded up to 1929, by the selection of local budgets and acquisition by them independent status. Differentiation of local budgets, their submission and differentiation of functions of the socio-economic providing came true on an administrative-territorial sign. Judging on the review of literature, independence of local budgets had an organizationally-functional constituent, because each of them depended on financial sources and had the objects of financing. State and local budgets presented the unified budgetary system in USSR.

Keywords: USSR, budget system, the state budget, province budget, city budget, district budget, budget of village, taxes, dues, subventions, incomes, expenses.

* * *

УДК 94(477):377:323.3]«192»

Кришталь С. П.,
аспірантка кафедри давньої та нової
історії України, Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ),
roshenka.com@gmail.com

СОЦІАЛЬНИЙ, ПАРТІЙНИЙ І НАЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД СЛУХАЧІВ РОБІТНИЧИХ ФАКУЛЬТЕТІВ УСРР В 1920–Х РР.

На основі статистичного матеріалу аналізується соціальний, партійний і національний склад слухачів робітфаків радянської України в зазначений період. Показується, за якими принципами та критеріями формується студентський колектив робітничих факультетів, їх участь у процесі реформування системи освіти.

Ключові слова: робітфаки, соціальний склад, партійний склад, національний склад, робітники, селяни, освіта, вищі навчальні заклади, УСРР.

З перемогою більшовицької влади у 1920–х рр., в УСРР розпочалося будівництво нового суспільного ладу, на порядку денному постало чимало питань, які вимагали негайного вирішення. Першою з найважливіших умов становлення молоді соціалістичної держави – було вирішення проблем формування нової радянської інтелігенції, яка була б проповідником радянського світогляду, другою – підготовка спеціалістів для всіх галузей народного господарства. А вже після семи неповних років війни та громадянської смуги відбудова народного господарства, розвиток промисловості і культури вимагали великої кількості досвідчених кадрів, компетентних працівників, які володіють відповідною освітою та знаннями. Реалізація цих планів була покладена передусім на заклади вищої освіти, що мали

здійснити радянізацію суспільства і зміцнити позиції влади. А для втілення даних планів у життя керівники відповідних структур робили так, аби переважну кількість студентів вишів становили представники пролетаріату та селянства. Важливу роль у цьому процесі відіграли так звані робітфаки (робітничі факультети), вони повинні були виконувати соціальне замовлення на підготовання студентів з селянського і робітничого середовища для ВНЗ.

Історіографія дослідження даної проблематики розпочинається з 1920-х рр., коли єдиними законодавцями в освітній сфері виступали партійні, державні діячі і працівники освіти. Друкувалися виступи тодішніх керівників Наркомату освіти УСРР Г. Гринька, Я. Ряппо [7; 8], О. Шумського, М. Скрипника з питань освіти та культури радянської України. Їхні роботи носили інструктивний характер, проводячи «лінію партії» в науці та освіті. Зробивши огляд документальних джерел, таких як постанови ЦК і його відділів з питань освіти, рішення Народного Комісаріату освіти (НКО) з проблем розвитку науки і культури [3; 1]. Вони дають можливість проаналізувати найбільш важливі риси та принципи державного керівництва розвитком народної освіти, критерії формування студентських колективів робітничих факультетів. Узагальнити статистичні дані з досліджуваної теми, нам допомагають відомості вміщені у газетних, журнальних публікаціях та офіційних виданнях, але цифрові дані дещо різняться. Тому за основу взято матеріали, що зберігаються у фондах Наркомосу УСРР в ЦДАВО України [12]. Також, слід виділити працю Л. Ф. Шепель [14], використовуючи численні джерела, архівні та документальні матеріали, автор надала широкий спектр відомостей питання соціального, партійного і національного складу слухачів робітфаків, тим самим, зробила вагомий внесок у розробку досліджуваної теми. Але означене питання в наявних документах і працях подається частково, потребує подальшого вивчення та аналізу.

Мета дослідження проаналізувати соціальний, партійний і національний склад слухачів робітфаків УСРР в 1920-х рр. і показати їх вплив на процес реформування системи освіти.

Для того, щоб змінити соціальний склад студентів вишів, керівництво СРСР в після революційні роки, надало право безперешкодного вступу до вищих навчальних закладів. У вузи стали приймати практично всіх бажаючих, навіть без документів про раніше отриману середню освіту. Але як виявилось, студенти які не мали відповідної бази знань, були не підготовлені до рівня університетських занять. Вчорашнім червоноармійцям і робітникам навчання у вузах виявилось не під силу. Тому для підготовання спеціально прийнятного контингенту були створені спеціальні підготовчі підрозділи – робітничі факультети, які функціонували в УСРР з 1921 р.

Підтвердженням цьому є словами заступник наркома освіти Я. Ряппо, який у своїй доповіді на Всеукраїнському з'їзді робітничих факультетів 1923 р. повідомляв, що робітфаки мають два основних завдання: «...подготовить на основе практического стажа рабочего и сельско-хозяйственного опыта крестьянина-незаможника в высшую школу и вместе с тем оказать пролетарское влияние на внутренний уклад жизни

высшей школы, стать пролетаризующим средством для высшей школы» [7, с. XI]. Також він наголошував, що вища школа не є масовою, в ній мають здобувати освіту найкращі представники робітників і селян. Саме робітфаки відповідають за ретельний відбір студентства до вищої школи [10, с. 31].

Вступали до робітфаків за поголеженою програмою або без іспитів. Перевага при вступі надавалася робітникам які брали активну участь у революційній боротьбі. Абітурієнтів приймали за рекомендаціями партійних, комсомольських і профспілкових організацій. Термін навчання складав 2–3 навчальних роки. Робітфаки були денні й вечірні. На денних навчалися за направленням робітники та демобілізовані червоноармійці. На вечірніх робітфаках навчалися без відриву від виробництва.

Динаміку комплектування контингенту слухачів до робітничих факультетів за соціальним і партійним складом, певним чином нам висвітлює «Інструкція комісіям робітфаків УСРР до прийому 1923 р.». Це була перша інструкція, видана органами управління робітфаків у 1923 р., відповідно до неї створювалися приймальні комісії, які запрошували викладачів для проведення вступних іспитів. Приймальна комісія складалася з представників губернського комітету професійної освіти (голова), губернської профспілкової ради та декану робітничого факультету. До вступних іспитів допускалися кваліфіковані робітники (з трьохрічним виробничим стажем), не трудові елементи не зараховувалися, лише за винятком активних громадсько-політичних та військових працівників (стаж три роки). Вступники мали подати документи про вік, військовий квиток, дві фотокартки, анкету (в якій вказували посаду, членство у партії та профспілках, стаж роботи, детально описували соціальне становище батьків, суспільно-політичну, профспілкову, культурно-освітню діяльність, мотиви вибору навчального закладу, до якого вони вступали). Під час іспитів приймальними комісіями, рекомендувалося звертати особливу увагу не на формальні знання, а на загальний політичний розвиток, практичні навички. Перевага надавалася абітурієнтам з більшим практичним громадським і військовим стажем. Робітників приймали на індустріальні, а селян – на сільськогосподарські робітфаки [14, с. 55]. Як бачимо, утвердження диктатури пролетаріату з її адміністративно-командною системою партійно-державного управління країною обумовило ідеологізацію робітничих факультетів. Така система поглядів відбилася на питаннях комплектування слухачів, з суворо витриманим принципом соціального відбору. Подібна практика формування соціального складу слухачів зберігалася і в наступні роки.

Так, перший набір слухачів 1921 р. нараховував 2255 чоловік [13, арк. 242] і здійснювався виключно за відрядженнями партійних організацій, профспілок та комнезамів [1]. У тому ж році відбувся другий набір слухачів, за яким кількість робітфаківців збільшилася в двічі й досягла 4 тис. чол., з них робітники склали 57,4%, а селяни – 32,5% [12, арк. 242]. На робітничі факультети при індустріально-технічних навчальних закладах було прийнято в середньому до 80% робітників і 10% селян, а при сільськогосподарських інститутах – до 75% селян та 15% робітників. Щодо партійності, то на технічних робітфаках переважали комсомолці та

комуністи, ніж на сільськогосподарських: близько 50% і лише 40% [12, арк. 212].

Динаміка прийому до робітфаків за соціальною і партійною приналежністю прослідковується і в наступні роки. Зокрема, 1923–24 н.р. робітників було 61,1%, селян – 27,8%; 1924–25 н.р. робітників – 58,9%, селян – 32,9%; 1925–26 н.р. робітників – 45,2%, селян – 47,5% [8, с. 3]. З наведених статистичних даних бачимо, що зменшується кількість робітників та збільшується число селян. А партійний склад слухачів мав стійку тенденцію до зростання, відсоток комсомольців щороку зростав, про що свідчать такі дані: у 1923–24 н.р. партійців було 31,1%, комсомольців – 29,9%; 1924–25 н.р. відповідно 39% та 30,9%; 1925–26 н.р. членів КП(б)У – 31,9%, членів КСМУ – 36% [10, с. 31].

Більш повну картину формування соціального і партійного складу слухачів робітфаків, ми розглянемо на прикладі робітничих факультетів Харкова. Адже, саме Харків, що був на той час столицею республіки, став основним центром створення робітничих факультетів. Кількість бажаючих стати робітфаківцями серед молоді була дуже великою: на 250 місць у харківські робітфаки відряджено понад 1000 чоловік. Після проведеної перевірки знань залишилися найпідготовленіші. Серед зарахованих на індустріально–технічні робітфаки 35% становили металісти, шахтарі, робітники інших професій, на сільськогосподарських 75% слухачів були селяни. Членів партії і комсомольців нараховувало близько 50% серед тих, хто навчався на індустріально–технічних робітфаках, 40% – на сільськогосподарських [12, арк. 121]. Отже, комплектування робітничих факультетів Харкова проводилося за дотриманням соціальних і партійних принципів. Тобто, більший відсоток слухачів складали робітники, селяни, члени партій, профспілок, комсомольці. Так, приміром, соціальний та партійний склад слухачів робітфаку при Харківському інституті народного господарства, що виник в березні 1923 р., на протязі шести років існування, виглядав так: навчалось 710 чоловік, в тому числі 346 робітників (48,6%), 246 селян (34,5%), 75 службовців (10,5%), 34,6% були членами та кандидатами в члени КП(б)У, 246 – комсомольцями. Таким чином, партійно–комсомольське ядро становило в середньому 69%. Забезпечувався вступ до ХІНО слухачів–українців. У 1922–23 н.р. під час першого прийому українці становили 31,7% слухачів, а в 1928–29 рр. кількість зростає до 72% [11, с. 51–54]. Аналогічна ситуація на робітфаках спостерігалася в інших регіонах республіки.

Заступник наркома освіти Я. Ряппо у 1925 р. на сторінках журналу «Шлях освіти», зазначав, що за весь

час з початку існування робітфаків до ВНЗ перейшло понад 5 тис. студентів, а на той час на них навчалось понад 7 тис. 240 осіб. Завдяки робітничим факультетам число робітників у вишах зросло з 2 до 15,6%, а селян – з 4 до 24,9% [8, с. 1, 4].

З 1921 до 1928 н.р. кількість робітфаків в радянській Україні зростає з 6 до 39. Соціальний склад робітфаківців був цілком задовільний. Про це свідчить циркуляр ЦК ВКП(б) «Про поліпшення соціального складу при прийомі до вузів, на робітфаки і технікуми» від 13 квітня 1927 р. В ньому зазначалося, що прийом 1926 р. у республіках сприяв підвищенню рівня підготовки, проте погіршився соціальний склад, тобто зменшилася кількість робітників. Так, рішенням ЦК ВКП(б) передбачалось збільшення навчальних місць для робітників на денних і вечірніх робітфаках [3].

Більш повну картину соціального складу (у %) робітничих факультетів, показує в своїй дослідницькій праці Л. Ф. Шепель [14, с. 97], за даними перепису на 15 грудня 1927 р. (Див. таблицю).

Серед слухачів переважала молодь, вік до 18 років становили 0,9%, 18–23 – 53,3%, 23–30 – 30,9%, понад 30 – 5,9% [14, с. 97].

Як бачимо, дані з таблиці засвідчують, що політика комплектування переважно з робітників та селян втілювалася успішно.

Щодо національного складу слухачів робітфаків УСРР, то саме робітничі факультети радянське керівництво розцінювало як важливий орган по підготовці національних кадрів в процесі політики коренізації. Керівництво Народного комісаріату освіти РСФРР регулярно звертало увагу місцевих освітян на необхідність притягнення в робітфаки слухачів різноманітних національностей. В червні 1923 р. рада по просвіті національностей неросійських мов при Колегії НКП РСФРР розіслала в національні республіки інструктивний лист, в якому вказувалося, що «...при комплектуванні робітфаків в 1923–24 рр. звернути серйозну увагу на притягнення до них широких мас нацменшин... основною метою кампанії по прийому на робітфаки є всебічне притягнення та надходження пролетарської селянської молоді... і надання їй сприяння при надходженні... вжити заходів, щоб із кандидатів нацменшин, що слабо володіють російською мовою, зарахованих на робітфаки, були утворені групи посиленого підготування, особливо по російській мові» [2, с. 28]. Наслідком даної політики був позитивний вплив українізації (яка є складовим елементом загальносоюзної кампанії коренізації) на робітничі факультети. Про це свідчить динаміка національного

Таблиця

Профіль робітфаку	Кількість студентів	Робітники	Селяни	Службовці	Інші
Сільськогосподарські	1164	25,5	65,9	6,9	1,7
Індустріально–технічні	3699	78,5	9,4	10,3	1,7
Соціально–економічні	455	60,0	31,9	7,7	0,4
Медичні	707	48,7	44,1	6,6	2,5
Педагогічні	1364	43,3	49,2	5,0	2,5
Разом	7389	59,6	30,3	8,3	1,7

складу робітфаків радянської України: у 1923–24 н.р. 45,3% були українці, 29,2% – росіяни, 19,3% – євреї, 0,2% – німці, 1,1% – поляки, 4,9% – інші; в 1924–25 н.р. 42,7% – українці, 28,7% – росіяни, 14,1% – євреї, 14,5% – інші; в 1925–26 н.р. 57,8% – українці, 24,2% – росіяни, 13,3% – євреї, 0,6% – німці, 0,9% – поляки, 3,2% – інші [12, арк. 65]. Отже, завдяки втіленням принципів національної політики Наркомосу у ВНЗ, відсоток українців щороку зростав.

Також, було створено робітничі факультети і для національних меншин. Саме із сторінок часопису «Шлях освіти» дізнаємося про відкриття в 1925 р. при Одеському інституті народної освіти (ОІНО) робітфаку з єврейською мовою викладання. Даний факультет був єдиним не лише в Одесі, а й в УСРР. Завдання єврейського робітфаку полягало в тому, щоб дати можливість робітникові навчатися у вищій школі та розвиватися на власній мові, а діяльність була зорієнтована на підготовку слухачів для єврейського відділу факультету соціального виховання ОІНО. До робітничого факультету планувалося прийняти 25 осіб з усієї республіки, найбільше місць відводилося для Одеси з округою – 5; навчальний план охоплював два роки [5, с. 229].

Як вже зазначалося вище, комплектування контингенту студентів ВНЗ постійно контролювалося партійними органами. Постанова ЦК ВКП(б) «Про підсумки прийомів до вузів у 1927 р.», в якій зазначалося, що у 1927–28 н.р. було досягнуто значних успіхів при прийомі на робітфаки й до вузів. Збільшився відсоток робітників, але й були відзначені певні недоліки діяльності робітфаків: недостатня увага приділялася прийому представників нацменшин, не виконувалася директива про підвищення відсотка безпартійних робітників і селян [3]. Таким чином, виражається чітка тенденція класового принципу формування лав слухачів на робітничих факультетах. А підтвердженням цьому є дані 1927 р., коли на денні робітничі факультети було подано 3434 заявки, а на вечірні – 1475. З них відповідно зараховано 1728 і 838 чоловік. Робітники становили 63,9%, а селяни – 25,6%, а інші – 10,5%. Кількість робітників збільшилася, порівняно з минулими роками: якщо у 1925–26 н.р. вони становили 51,8%, то в 1927–28 – 63%. Щодо селян, то їх кількісний склад залишався незмінний, але питома вага серед робітників зменшилася: у 1925–26 н.р. вони склали 42,1%, то в 1927–28 н.р. становили 25,6%. Це пояснюється тим, що було відкрито нові вечірні робітфаки, де переважну більшість слухачів становили робітники. З року і рік зростала кількість комуністів та комсомольців, які становили основу складу слухачів: члени і кандидати у члени КП(б)У і ЛКСМУ склали 37,1% та 41,1%. Рідними мовами були: українська – 53,6%, російська – 22,4%, єврейська – 18,2%, польська – 0,4%, німецька – 1,9%, інші – 3% [4].

Наведені дані дають підстави вважати, що робітничі факультети залишалися важливим джерелом для ВНЗ і займали провідну ланку у системі народної освіти того часу. Нарком освіти А. В. Луначарський зазначав, що детальне вивчення соціального складу слухачів зарахованих до вишів у 1926–27 н.р. засвідчило: серед абітурієнтів переважала молодь яка закінчила десятирічку, але робітфаки надалі повинні були

виконувати своє основне завдання – готувати робітників і селян до вступу у вищі навчальні заклади. Оскільки, рівень знань робітників був вищим ніж у тих, хто закінчив десятирічку [9]. Визнавалося, що школи другого ступеню, готували не значну кількість сільської та робітничої молоді. А також, той факт, що багато хто з дорослих робітників і селян, не могли отримати освіту за молодих років, але виявили бажання та здібності до навчання, тепер мають змогу, завдяки робітничим факультетам вступити до вузу і навчатися. За таких умов робітфаки залишалися найважливішими об'єктами освіти [6]. Отже, визнання позитивної ролі робітничих факультетів в системі освіти УСРР.

Підводячи результат дослідження, з наведених даних бачимо, що склад робітфаків формувалася з дотриманням принципу соціальної і партійної приналежності, а в час проведення українізації з урахуванням національності слухачів. Радянська влада дотримувалася класового принципу формування нової інтелігенції, за яким переважне право на зарахування мали вихідці з робітників і незаможних селян, передусім комуністи, комсомольці, члени профспілок та червоноармійці. Політика комплектування робітничих факультетів переважно з робітників та селян втілювалася успішно, що відповідало політиці партії і держави.

Робітфаки відігравали важливу роль в підготовці і поліпшенні соціального складу студентів ВНЗ радянської України та стали опорними пунктами тодішньої влади у вишах. Розглядалися як попередня сходинка для підготовки широких мас трудящих до здобуття вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Бюллетень Українського головного комітета професійно-технічного і спеціально-наукового образования. – 1921. – №1. – С.6–7.
2. Змерзлий Б. В. Залучення кримських татар до робітничих факультетів Кримської АРСР // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2003. – №2, том 16 (55). – С.27–33.
3. Известия ЦК ВКП(б). – 1927. – №14, 15.
4. Освітня хроніка. Підсумки прийому до робітфаків // Шлях освіти. – 1928. – №1. – С.199–200.
5. П. Єврейський робітфак в Одесі / П. // Путь просвещения. – 1925. – №9. – С.229–230.
6. Перспективи розвитку робітфаків // Студент революції. – 1927. – №5. – С.32–33.
7. Ряппо Я. П. Достижения и задачи рабочих факультетов УССР: (из доклада на Всеукраинском Съезде Рабочих Факультетов) / Я. Ряппо // Путь просвещения. – 1923. – №6. – С. I–XX.
8. Ряппо Я. П. Перспективы робітфаків на Україні / Я. Ряппо // Путь просвещения. – 1925. – №12. – С.1–10.
9. Студент революції. – 1927. – №1. – С.37.
10. Тарнавська С. Робітничі факультети УСРР як історико-педагогічна проблема на сторінках часопису «Путь просвещения» (1922–1926 рр.) / С. Тарнавська // Вісник Книжкової палати. – 2016. – №9. – С.30–34. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2016_9_9.
11. Харьковский государственный университет им. А. М. Горького. 1805–1980. Исторический очерк. – Харьков: Вища школа, – 1980. – 159 с.
12. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.4. – Спр.789. – Арк.242; Оп.4. – Спр.246. – Арк.212; Оп.2. – Спр.246. – Арк.121; Оп.6. – Спр.178. – Арк.65.
13. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1285.
14. Шепель Л. Ф. Роль робітничих факультетів УСРР в підготовці спеціалістів (20-ті рр.). Дис. ... канд. іст. наук. – К., 1995. – 184 с.

References

1. Bjulleten' Ukrainского glavnogo komiteta professional'no-tehnicheskogo i special'no-nauchnogo obrazovaniya. – 1921. – №1. – S.6–7.
2. Zmerzlyj B. V. Zaluchennja kryms'kyh tatar do robotnychych fakul'tetiv Kryms'koi' ARSR // Uchenye zapiski Tavricheskogo nacional'nogo universiteta im. V. I. Vernadskogo. – 2003. – №2, tom 16 (55). – S.27–33.
3. Izvestija CK VKP(b). – 1927. – №14, 15.
4. Osvitnja hronika. Pidsumky pryjomu do robotfakov // Shljah osvity. – 1928. – №1. – S.199–200.
5. P. Jevrejs'kyj robfak v Odesi / P. // Put' prosveshhenija. – 1925. – №9. – S.229–230.
6. Perspektivy rozvytku robotfakov // Student revoljucii'. – 1927. – №5. – S.32–33.
7. Rjappo Ja. P. Dostizhenija i zadachi rabochih fakul'tetov USSR: (iz doklada na Vseukrainskom S#ezde Rabochih Fakul'tetov) / Ja. Rjappo // Put' prosveshhenija. – 1923. – №6. – S. I–XX.
8. Rjappo Ja. P. Perspektivy robfakov na Ukraine / Ja. Rjappo // Put' prosveshhenija. – 1925. – №12. – S.1–10.
9. Student revoljucii'. – 1927. – №1. – S.37.
10. Tarnavs'ka S. Robotnychi fakul'tety USRR jak istoryko-pedagogichna problema na storinkah chasopysu «Put' prosveshhenija» (1922–1926 rr.) / S. Tarnavs'ka // Visnyk Knyzhkovoї palaty. – 2016. – №9. – S.30–34. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2016_9_9.
11. Har'kovskij gosudarstvennyj universitet im. A. M. Gor'kogo. 1805–1980. Istoricheskij ocherk. – Har'kov: Vishha shkola, – 1980. – 159 s.
12. CDAVO Ukrai'ny. – F.166. – Op.4. – Spr.789. – Ark.242; Op.4. – Spr.246. – Ark.212; Op.2. – Spr.246. – Ark.121; Op.6. – Spr.178. – Ark.65.
13. CDAGO Ukrai'ny. – F.1. – Op.20. – Spr.1285.
14. Shepel' L. F. Rol' robotnychych fakul'tetiv USRR v pidgotovci specialistiv (20–ti rr.). Dys. ... kand. ist. nauk. – K., 1995. – 184 s.

Kryshchal S. P., graduate student of the department of ancient and modern history of Ukraine, Kiev National University Taras Shevchenko (Ukraine, Kyiv), roshenka.com@gmail.com

Social, party and national structure of the audience of the workers' faculties in the USSR in the 1920s

Based on statistical data the article presents a broad analysis of the social, party and national structure of the audience of the workers' faculties in the USSR during the 1920s. It is shown on what principles and criteria the student community of the workers' faculties was forming and what was their role in the process of reforming educational system.

Keywords: workers' faculties, social structure, party structure, national structure, workers, peasants, education, higher educational institutions, the Ukrainian Socialist Soviet Republic.

* * *

УДК 7.038.16(477.54)«192/193»

Трубчанінов В. О.,

аспірант кафедри історії України історичного факультету, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди (Україна, Харків),
v.a.trubchaninov@gmail.com

Роль харківських авангардистів 1920–1930-х рр. у становленні європейського лівого мистецтва

Розглянуто проблему історії генези інтернаціонального стилю, й українського авангардного мистецтва зокрема. Внесок харківських авангардистів у формування сучасної світової візуальної культури за своїм значенням не поступається новаторським рішенням майстрів школи Баухаус.

Перша третина минулого століття стала періодом сміливих експериментів та революційних рішень у мистецтві. Сучасні візуальні культура та простір є якісно новим продовженням відкриттів майстрів тієї епохи.

Ключові слова: інтернаціональний стиль, конструктивізм, Баухаус, українське авангардне мистецтво, візуальна культура, дизайн, Харків, В. Д. Єрмілов.

Авангардне мистецтво нерозривно пов'язане з докорінними змінами в історії українського народу на початку ХХ століття. Яскраве, оригінальне, новаторське й зухвале, всеохоплююче за своїм масштабом, воно зародилось у Європі наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. й співпало з революційними подіями у нашій країні. Харківщина подарувала світу цілу плеяду авангардистів. Серед них поет та прозаїк Велимир Хлебников, поет-футурист М. М. Асєєв, дизайнер О. В. Хвостенко-Хвостов, поет і художник Д. Д. Бурлюк, художник-сценограф Б. В. Косарєв, художник В. Д. Єрмілов та багато інших.

Внесок харківських авангардистів у формування сучасної світової візуальної культури за значенням не поступається новаторським рішенням таких всесвітньо відомих майстрів, як В. Гропіус, Л. Мохой-Надь, О. Шлеммер та ін. Столичний Харків відіграв ключову роль у розвитку українського лівого мистецтва. Найвидатніші архітектурні пам'ятники у стилі конструктивізму, такі як Держпром (майдан Свободи, 5/1), будівля АТС (вул. Мироносицька, 26/9), будівля Голопочтамту (майдан Привокзальний, 2) знаходяться саме у Першій столиці України. Тут діяв легендарний театр «Березіль», й саме харківський період творчості Леся Курбаса вважається розквітом творчості драматурга. Тут також творили визнані метри українського авангарду В. Д. Єрмілов та Б. В. Косарєв, а також багато інших. Роботи харківських конструктивістів високо оцінені серед вітчизняних та закордонних мистецтвознавців. Як приклад наведемо спогади історика мистецтва Д. О. Горбачова: «У 1989 р., протягом підготовки виставки українського авангарду у м. Загреб (Хорватія) в Укрмузеї розкрили ми заявлену папку з дизайнерськими проектами Єрмілова. Хорвати остовпіли: «І як же це лежить без руху? Мертвим вантажем?»» [3]. Проте міжнародна політична та економічна кон'юнктура, яка складалась у ХХ ст., а також значною мірою недостатня історична дистанція завадили формуванню вичерпного розуміння феномена лівого мистецтва та його значення для майбутніх поколінь.

Протягом багатьох десятиліть у центрі уваги історичної науки були проблеми соціально-політичного розвитку суспільства, деякі сюжети військової історії, археологічні та етнографічні теми, історія ж мистецтва увесь час була на других ролях.

На нашу думку, настав час, коли історія мистецтва та культури має посісти більш важливе місце як у вивченні, так і у викладанні минулого. Тим більше, що харківська школа живопису нараховує не одне покоління неперевершених майстрів, які можуть стати гордістю будь-якого міста планети. Багато з них залишаються відомими лише вузькому колу фахівців, що збіднює уявлення про історію Харкова, Харківщини та України в цілому.

Увага сучасних дослідників, як і раніше, сфокусована переважно на доробку найбільш видатних постатей, таких як Ле Корбюзьє, В. Гропіус, В. В. Кандинський, П. Клее, К. С. Малевич та ін. При цьому, проблему генези інтернаціонального стилю й внесок у цей процес вітчизняних майстрів не можна назвати terra incognita для наукової спільноти. За останнє десятиліття вийшло чимало праць та нарисів. Наприклад, одному з лідерів українського авангарду, конструктивісту В. Д. Єрмілову